

— ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

Ե Ի

16413

ՀԱՇՈՒԵԿՇԻՌ —

ԳԱՂԹ. ԽՆԱՄԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ

ԿԵԴՐ. ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻ

(1929 ԴԵԿՏ. - 1932 ՍԵՊՏ.)

ՀԱՆՐԱՊ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ա. ՏԷՐ - ՍԱՀԱԿԵԱՆ
ՀԱՆՐԱՊ

361

4-24

361
9-24

— ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

Ե Ի

ՀԱՇՈՒԵԿՇԻՌ —

ԳԱՂԹ. ԽՆԱՄԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ

ԿԵՂՐ. ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻ

(1929 ԴԵԿՏ. - 1932 ՍԵՊՏ.)

Հ Ա Ն Է Պ

Տպագր. Ա. ՏԷՐ - ՍԱՀԱԿԵԱՆ

Հ Ա Ն Է Պ

1932

2010

Նրէ ուշացանք՝ ասիպուած էինք, զի՝ գործին բնոյքը
այդ կը պահանջէր:

ԽՆԱՄԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

1929 Պեկտ. 12 ին կազմակերպու այս մարմինը, նախաձեռնութեամբ Կիլիկիոյ Վեհ. Տ. Տ. Սահակ Բ. Կաթողիկոսի, որ առեն՝ Թուրքիոյ արեւելեան գաւառներէն արտահանուող քրտախօս հայ գաղթականները խուժեր էին հիւսիսային Սիւրբոյ սահմանին մէջ, Հասիէի, Փամիշլիի, Ամուտէի և Գարամանիէի շրջանները, չառերը անօթի, թշուառ և կողոպտուած և ենթակայ՝ զանազան տարափոխիկ հիւանդութեանց, Խնամատարութեան գործը պիտի ըլլար ուրեմն, այս վտարանդի բնկորներուն պաշտպանութեան և օգնութեան հոգը ստանձնել, ձեռք առնելով ազգովին հնարաւոր եղող միջոցները:

Վեհ. Կաթողիկոսի կողմէ Խնամատարութեան անդամ կոչուեցան՝

ՏԻԱՐ ՏՈՒԹ. Ա. ԱԼԹՈՒՆԵԱՆ՝ Ասեմապետ

ԳԵՐՅԱՐԳԵԼԻ ԳԱՐՐԻԷԼ Վ. ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ՝ Բ. Ասեմապետ

ՏԻԱՐ ՏՈՒԹ. ՏԷՐ ՂԱԶԱՐԵԱՆ՝ Ասեմապետ

« ԱՐՄԷՆ ՄԱԶԼՈՒՄԵԱՆ՝ Գանձապետ

« ԳՐԻԳՈՐ ԱԶԻՐԵԱՆ՝ (*) Խորհրդական

(*) Տիար Գրիգոր Ազիրեան մինչև 31 Յուլիս 1931 շարունակեց իր անդամակցութիւնը, որմէ քիչ վերջ նոր անդամներ նրա շանակուեցան յանձին Տեառք Ս. Պապիկեան և Ս. Սահակեանի:

— Կարճ միջոց մը անդամակցեցաւ նաև Տիար Հրանդ Սիւլահան —:

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ

Նկատի ունենալով այս նորիկ գաղթականներու վիճակին օրըստօրէական վատթարացումը, Խնամատարութիւնը առաջին առթիւ այդ չրջանները մասնաւոր Յանձնախումբ մը գրկեց՝ յանձին Հ. Բ. Ը. Միութեան տեղւոյս Մ. Ճիւղի Պաշտօնականներէն՝ Պ. Մ. Թերճանեանի և Տոքթ. Թ. Պասմաճեանի, որ աղնուօրէն տրամադրուեցաւ տեղւոյս մէջ երկար տարիներէ իվիւր որբախնամ գործերով զբաղող Միս Բարէն Եւէրէի կողմէ, որպէս իր հաստատութեան սեւ լիական բժիշկը:

Այս Յանձնախումբին պաշտօնն էր իրեն տրամադրուած գումարով և զեղօրայքով անմիջական կարօտեալներուն նպաստել, առաջին առնել տարածուած հիւանդութեանց և մօտէն ուսումնասիրելով գաղթականներու զոյավիճակը, տեղեկագիր մը բերել Խնամատարութեան, որը ուղղելով մը պիտի ըլլար՝ յետագային ձեռք առնուելիք աշխատանքներուն:

Ասոր զուգընթաց, Խնամատարութիւնը, մասնաւոր գիմումով մը, տեղւոյս գինուորական Médecin Principal՝ Բօլօնէլ Բոդրէի լուրջ աջակցութիւնը ապահովեց, որուն չնորհիւ առողջապահական խիստ կարեւոր սպասարկութիւններ կատարուեցան գաղթականներու չրջաններուն մէջ:

Բաց աստի յարարերութեան մէջ մտաւ Ազգ. Գաշնակցութեան Սուրիոյ Գաղթականաց տեղւորման ներկայացուցիչ Մր. Պիւրնիշէի, տեղւոյս Բ. Բամիսէրի պատուիրակին, Ընդհանուր ապահովութեան և Տեղեկատու Դիւանի պետերուն հետ, ձեռք բերելու համար հնարաւոր նիւթա - բարոյական աջակցութիւնը՝ յօգուտ այս նորեկներուն:

Մասնաւոր նամակներ յղեց Հ. Բ. Ը. Միութեան Բարիկի կեդրոնին և օտար բարեսիրական հաստատութեանց, և օգնութեան կոչեր՝ ուղղեալ ընդհանուր Հայութեան:

Այս կղբայրական օգնութեան գործին մէջ, երախտանդիտութեամբ կարժէ չեչտել որ առաջին հետաքրքրուողը եղաւ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը՝ որ իր նախաձեռնութեամբ Բարիկի մէջ կազմեց Հանդանակիչ Կեդր. Յանձնախումբ մը և հետզհետէ մղում տուաւ հանդանակութեան գործին, ապահովելով և Խնամատարութեան գրկելով 518, 919, 45 ֆրանքի գումար մը:

Այս գումարին մաս կը կազմեն Հ. Բ. Ը. Միութեան Նախագահ Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեանի ընծայած 50, 000 ֆրանքը, որով 129 ընկան կղեր զնուեցան նորահաստատ գաղթականներուն, Լոնտոնի Արքարեան կատկաղրամէն յատկացուած 500 Ա. Ոսկին, որ յատկացուեցաւ սերմնցորի և թումբի շինութեանց, և վերջապէս՝ ողբացեալ Պօղոս Նուպար Փաշայի նուիրած 20, 000 և Տիգրան Խան Բէլէկեանի 10, 000 ֆրանքը:

Յառաջ, Հորիզոն և Նոր Օր թերթերուն բացած հանդանակութեանց արդիւնքը ըլլալով 105, 076, 45 ֆրք. նոյնպէս կը գտնուի վերոյիշեալ ընդհ. գումարին մէջ:

Նոյն երախտանդիտութեամբ վեր կը հանենք, նաև Յուսաբեք Օրաթերթի բացած հանդանակութիւնը, որ արտադրեց 215 Անգլ. Ոսկի: Օտար բարեսիրական հաստատութեանց օժանդակութիւնները՝ շուրջ 1414 Օսմ. Ոսկի, և վերջապէս վեհանձն Հայ Բարեկարներու արժէքաւոր նուիրատուութիւնները և Սուրիայէն սկսեալ ամենահեռուօր Հայ Գաղութին բերած անվերապահ աջակցութիւնը, ըլլայ նիւթական նպաստով, զեղերով և հին հանդերձեղէններու(*) աւաքումով:

(*) Ստացուած է 70 հակ և 4 սնտուկ հին հանդերձեղէն:

ՕԺԱՆԴԱԿ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Քրտախօս գաղթականներու Գամիշլիի և Հասիչէի չրջանները խուժումին զուգընթաց, հետզհետէ քաղաքս ալ հասած էին մօտ 200 ընտանիքներ՝ դարձեալ Թուրքիայէն գաղթած: Ասոնք ևս ունէին իրենց թշուառներն ու հիւանդները, որով օգնութեան պէտքը անհրաժեշտ կը դառնար:

Գործերու գիւրացում՝ ձեռք բերելու նպատակաւ, ինքնամատարութեանը իր կողքին կազմեց Օժանդակ Յանձնախումբ մը, յանձնելով անոր տեղս զանուոյ գաղթականներու օգնութեան կազմակերպման գործը:

Այս մարմինն անդամ նշանակուեցան՝

ՎԵՐ. Ա. ՇԻՐԱՃԵԱՆ

ՏԵԱՐԻՔ՝ ՏՈՔԹ. Խ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ (*)

ՍԱՐԳԻՍ ՍԵԼԵԱՆ

ՄԻՀՐԱՆ ԲԻԻԶԱՆԳԵԱՆ

ՄԻՀՐԱՆ ՀԵՐԱՐՏԵԱՆ

ՄԻՀՐԱՆ ՊԱՍՄԱՃԵԱՆ:

Օժանդակ Յանձնախումբը լծուեցաւ գործի. նպաստեց կարօտեալներուն, բժշկական սպասարկութիւններ կատարեց, բաշխեց հին հանդերձեղէններ և մինչև 6 աւմիս՝ ապուր տրամադրեց չքաւոր ընտանիքներուն:

Հոս միջանկեալ ըսենք, որ այս ապուրի ծախքերուն զլխաւոր մասը հողացուեցաւ «Փրէնցս աֆ Արմէնիա» ի

(*) Տեաքը Տոքթ. Պօղոսեան և Մ. Բիւզանդեան քիչ ժամանակ վերջ հրատարեցան:

Աւելի վերջերը, չկրցաւ զբաղիլ նաև Վեր. Ա. Շիրաճեան՝ իբրեւ ինքնամատարութեան ներկայացուցիչ՝ գիւղերու գործին լրծւած ըլլալուն:

հաշուոյն՝ չնորհիւ Տքթ. Էրնէսթ Ալթունեանի աղնիւ միջնորդութեան:

Օժանդակ Յանձնախումբը վարձեց նաև ընդարձակ չէնք մը՝ Աքրապէ թաղին մէջ և հոն տեղաւորեց ամենաչքաւոր ընտանիքները:

Բաց աստի, այս Յանձնախումբը յետագային ալ օգտակար եղաւ ինքնամատարութեան, իր կարգին՝ գաղթականներու չրջանները զրկելով զանազան չինուածանիւթեր, բժշկական պիտոյքներ, հանդերձեղէն, սերմնոց և այլևայլ անհրաժեշտ իրեղէններ:

Օժանդակ յանձնախումբը իր ձեռքով ծախսեց 1545 Օսմ. Ոսկի, որուն 617ը՝ ուղղակի տեղս զանուոյ գաղթականներուն և մնացեալն ալ նորահաստատ գիւղերու հաշուոյն:

ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՏԵՂԱԽՈՐՈՒՄ

Այն Յանձնախումբը որ առաջին ասիւ գաղթականներու չրջանները զրկուած էր, 28 Դեկտ. 1929 ին տեղս վերադառնալով ներկայացուց իր տեղեկագիրը, որուն ամփոփոյքն էր՝

Ա. Մինչև վերոյիշեալ թուականը, գաղթողներու թիւը հասած էր չուրջ 1700 անձի:

Բ. Շատեր ձամբու ընթացքին կողոպտուեր և թշուառ վիճակի մը մատնուած էին:

Գ. Խիստ աննպաստ պայմաններու տակ խոնուած ըլլալով այդ չրջաններու մէջ, տարախօսիկ հիւանդութիւնները ծաւալ դաւած՝ և խլած էր տասնեակ մանուկներ:

Դ. Գաղթականները այդ ձմրան խստաշունչ օրերուն, որոշ ապաստանարան մը հունէին և առժամեայ կերպով տեղաւորուած առններու մէջ:

Ե. Հոգատար և Տեղական իշխանութիւնները բարեացաւ կամ վերաբերում ցոյց տուած էին անոնց հանդէպ և մասնաւոր՝ առաջագահական մարզի մէջ ձեռք առած՝ հետաքրքիր միջոցները:

Զ. Ծնորհիւ կրկին իշխանութեանց բարեացակամ վերաբերումին, Յանձնախումբը նաեւ յաջողած էր, իր առաքելութիւնը ըստ կարի արդիւնաւորել՝ մասնաւորաբար հիւանդներու դարմանման գործին մէջ:

ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ

Յանձնախումբը այս կերպով իր տեղեկատուութիւնը ընելէ վերջ, կ'աւելցնէր թէ այս գաղթականները ըլլալով չարքաշ գիւղացիներ, կը փախաքէին, նախապատուարար, իրենց դանուած չրջանները՝ մէկ տեղի վրայ համախմբուել և լծուել կրկրագործական աշխատանքներու: Միւս կողմէն, Հոգատար և Տեղական կառավարութիւնները չուզելով այդ գաղթականներուն գէպի Սուրիոյ ներսերը փոխադրուելը, պատրաստակամութիւն ցոյց տուած էին անոնց համար թէ՛ ձրի հողեր տրամադրելու, որ այնքան շատ էին այդ չրջաններուն մէջ, և թէ՛ ընծայելու նիւթա-բարոյական ամէն աջակցութիւն:

Յանձնախումբը այս առթիւ Խնամատարութեան կը ներկայացնէր կարգ մը տրամադրելի և յարմարադոյն հողերու անունները, ի հարկին անոնցմէ մէկուն վրայ ընտրութիւն կատարելու համար:

*
* *

Խնամատարութիւնը տիրող պայմաններուն որոշ չափով իրադեկ դառնալէ վերջ, նոր պատուիրակութիւն մը ևս ճամբայ հանեց, յանձին Տ. Բարկէն Քհնյ, Յակորեանի,

որ գաղթականներու հողերը պէտքերը պիտի լրացնէր, և Վեր, Ա. Շիրաճեանի, Մ. Թերճանեանի, Տոքթ. Թ. Պասմաճեանի, և Մ. Մելիգոնեանի: Պատուիրակութեան պաշտօնըն էր գաղթականներու անմիջական պէտքերը հողով և ուսումնասիրել անոնց տեղաւորման հարցը: Այս Պատուիրակութիւնը գլուխ հանեց իրեն վստահուած աշխատանքը և ներկայացուց իր տեղեկագիրը 30 Յունվար 1930ին՝ Վեր, Ա. Շիրաճեանի միջոցաւ, և ինքը՝ բացի Պ. Մելիգոնեանէ, մնաց այդ չրջանները՝ հետեւելու համար Խնամատարութեան հրահանգներուն:

Համաձայն այդ տեղեկագրին, պատուիրակութիւնը իր հետ առնելով այդ չրջաններուն ծանօթ անձնաւորութիւններ, ահագին տարածութեանց վրայ քննական պաշտօններ կատարած էր և առ այդ ձգտած գլխաւորաբար 4 վայրեր, որոս առուել և նուազ չափով՝ կլիմայի, հողի և ջուրի ամէն յարմարութիւններ ունէին և հետեւաբար՝ նպատաւոր գաղթականներու հաստատման:

Այս վայրերն էին՝

Թիւ 1. Թիւ Ալի Էֆենտի բլուր և չրջակայք, Հաւիչէն գէպի հիւսիս.

Թիւ 2. Չաֆ - Պազար - Թեփե, Ամուսէէն Հասիչէ ճամբուն վրայ՝ Չաքր Պազար և Թէլ-Խնդըր բլուրներուն չրջակայքը.

Թիւ 3. Թիւ Պրաֆ, Գամիշլիէն գէպի հարաւ, որուն եզերքէն կանցնի Ճաղճաղ գետը:

Թիւ 4. Կարաւա, այսինքն՝ ձեպիլ Փեֆ և Սիւնաւի տարածութիւնը. Գամիշլիէն գէպի հարաւ, արեւելք որ կերկարի մինչև Տէմիր Գարու:

Այս մանրամասն և լրացուցիչ տեղեկութիւնները ըստանալէ վերջ, Խնամատարութիւնը, չատ մը նկատելի պատճառներով, համակարծիք չգտնուեցաւ գաղթականներու

այդ չըջաններուն մէջ տեղաւորումին, որով ուղեց զանոնք Սուրբոյ ներսերը բերելու աշխատիլ, հաստատելու համար նախապատուարար՝ Ալէքսանդրէթի դաշտը, իբրեւ յարմարագոյն վայր, ուր Տիար Տոքթ. Ա. Ալթունեանի միջոցաւ կատարուած քննութեամբ մը պատրաստ գիւղ գտնուելու հաւանականութիւնը տեսնուած էր:

Խնամատարութեան, այս տեսակէտը հաղորդուեցաւ գաղթականներուն, որոնք սակայն՝ մնացին անդրդուելի և երբեք չուղեցին հեռանալ իրենց գտնուած չըջաններէն:

Եւ որովհետեւ, այդ օրերուն Հ. Բ. Ը. Միութեան Բարիգի կեդրոնը, հեռագրաւ և մասնաւոր հաղորդագրութեամբ կիմացէր, թէ Հոգատար Կառավարութիւնը գաղթականներու գտնուած չըջաններուն մէջ չինարարական որոշ ձեռնարկներ պիտի կատարէ՝ իրեն արամադրուած մասնաւոր գումարով մը և միեւնոյն ատեն կը թելադրէր՝ որ օգտուինք առիթէն, այս և գիւղացիներու ցանկութիւնը նկատի ունենալով ուրիմն, Խնամատարութիւնը ստիպուեցաւ համակերպիլ և ըստ այնմ հրահանգել իր պատուիրակութեան, բանակցելու Հոգատար և Տեղական Իշխանութեանց ներկայացուցիչներուն հետ՝ տեղաւորման ամենաշարմարագոյն վայրը ճշգիշու համար, նախապատուարար՝ նախկին ներկայացուցած 4 գետիններէն:

Հոգար, և Տեղ, իշխանութեանց ներկայացուցիչները, ընկերակցութեամբ մեր պատուիրակութեան անդամներուն, յիշուած չըջաններուն մէջ գտնուող արամադրելի հողերը քննելէ և կլիմայի, ջուրի և հողի ու առողջապահական յարմարութիւններն ու անպատահութիւնները ճշգիշէ վերջ, երկուստէք համաձայնեցան Թէլ - Պետրի ըստած վայրին համար, որուն յանձնումի գործողութիւնը կատարուեցաւ նոյնհետայն՝ այդ չըջաններու Ֆրանսական տեղեկատու գիււանի գլխորական պետին և Տէր-Չօրի Կալուածոց Վարչութեան Տնօրէնին միջոցաւ՝ և մասնաւոր սահմանադրումով:

Տեղի հարցը այս կերպ լուծուելէ վերջ, Խնամատարութեան առաջին գործը եղաւ, ժամ առաջ գաղթականները այդ տեղին վրայ հաստատելու համար՝ ամէն միջոց և ձեռնարկ շուտափոյթ ձեռք առնել:

Այս առթիւ պէտք տեսնուեցաւ ձեռնհաս և վստահելի վարիչ - պաշտօնեայի մը, բարեւք մատակարարելու համար այնքան բարդ ձեռնարկները:

Խնամատարութեան այս ուղղութեամբ կատարած փրկարարութեան քննարկը և զիմումները մասնաւորներու մօտ, նոյնիսկ՝ առաւել չափով վճարելու առաջադրութեամբ, արդիւնք չառին և նկատի ունենալով ներկայացողներուն ալ ոչ բաւարար հանգամանքը, հարկ տեսնուեցաւ խնդրել Վեր, Ա. Շիրաձեանէ, ցնոր անօրինութիւն և պատուակալօրէն՝ վերոգրեալ աշխատանքներուն հսկելու համար: Վեր, Շիրաձեանի պիտի գործակցէին Տոքթ, Թ, Պատմաձեան և Մ. Թերճանեան, որ մինչ այդ գաղթականներու չըջանները կը գտնուէին:

Հալէպէն վրաններ և հարկաւոր պիտոյքներ ու չինուածանիւթեր անմիջապէս ձամբայ հանուեցան զէպի Թէլ - Պետրի, ուր ձեռնարկուեցան աղիւսներու պատրաստութեան, հողերու մշակման՝ և բնակարաններու չինութեան վերաբերեալ նախապատրաստական աշխատանքներուն: Այս բոլորին համար աշխատուեցան գաղթականները, մասնաւոր օրավարձով՝ փոխան անդադնի:

Ձեռնարկները բաւական յառաջացիւ էին, հազարաւոր աղիւսներ պատրաստուած և նոյնքան արամադր ալ հողեր մշակուած, երբ՝ 932 Մայիսին մասնաւոր առաքելութեամբ մը Ֆրանսայէն տեղս հասաւ Երեսփոխան և Ժընեի Գաղթականաց Օֆիսի Պատուիրակ՝ Մր. Լընայ և ընկերակցութեամբ Մր. Պիւրնիյէի, գաղթականներու չըջանները այցելեց:

Թէ՛ Մ. Լընայ և Թէ՛ Մ. Պիւրնիյէ, որ տեսնուած էին

Խնամատարութեան հետ ու ներկայ գտնուած՝ անոր պաշտօնական նիստին, խոստացած էին ամէն զիւրութիւն և օժանդակութիւն ընծայել նորահաստատ գաղթականներուն։ Հոն հասնելուն սակայն, տարբեր ընթացք ցոյց տուին և իրենց առաջին ու միակ գործը եղաւ՝ զիտողութիւն ընել գաղթականներուն յատկացուած վայրին համար, այն առարկութեամբ՝ թէ անիկա ֆրանքօ - թուրք պաշտպաններուն համաձայն թրք. սահմանէն ճիշդ 50 քիլոմէթր հեռու չէր գտնուէր և Տեղ. Զինուորական իշխանութեանց միջոցաւ պարտաւորցնել 7 - 8 քիլոմէթր զեպի ևս քաշուելու համար։

Թեյ - Պեքի գտնուող մեր պատուիրակութեան անարկութիւնները, թէ՛ պատկան իշխանութիւնները անձամբ քննած, գտած և արամադրած էին այս գետինը, անօգուտ կ'անցնին և որով պարապի տալով այնքան ձեռնարկներն ու աշխատանքները, մեր գաղթականները կըստիպուին փոխադրուիլ դարձեալ Հոգատար իշխանութեան ցուցմունքով 7 - 8 քիլոմէթր ևս՝ այժմեան Թեյ - Պըրաքի վայրը։

Այս տեղափոխութիւնը բաւական սուղի արժեք ինքնամատարութեան, բայց ուրիշ միջոց չկար եթէ ոչ համաձայնիլ այս նոր տեղին, որուն ևս կլիմայի, հողի, ֆլուրի և այլ պայմանները յետ քննութեան նպատաւոր տեսնուած էին։

Իր կարգին՝ բաղդաւորութիւն մը նկատուեցաւ նաեւ ձաղնաղ գետին ներկայութիւնը՝ այս հողին անմիջապէս քովընտի, որմէն մեծ յոյս պահուեցաւ ի հարկին նպաստաւորուելու համար։

Թուելէ վերջ վերոգրեալ մանրամասնութիւնները, հոս՝ երկու խօսքով ըսենք, որ այս տեղի ընտրութեան և փոփոխութեան գործին մէջ, Խնամատարութիւնը ո՛րեւէ ձեռնկաւոր չունեցաւ և միայն գաղթականներու բարիքը նկատի ունենալով համակերպեցաւ տուեալ պայմաններուն։

Այն մեղադրանքները, թէ՛ Թեյ - Պըրաքին աւելի յարմարութիւն ներկայացնող գետիններ կային և Խնամատարութիւնը չուզեց անդրադառնալ, բնա՛ւ չեն համապատասխաներ իրականութեան. Հոգտար, Կառավարութիւնը միայն Թեյ - Պըրաք արամադրեց մեզի և մենք հնարաւորութիւն չունէինք այլ կերպ չարժեկու։

ՋԵՌՆԱՐԿՆԵՐ

ԳԻՒՂԵՐՈՒ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ

Երբ հողի ընտրութեան հարցը այս կերպով իր վերջնական լուծումը կը գտնէր, ժամ առաջ՝ նոր աշխատութեանց լծուելու ժամանակն էր, մանաւանդ՝ չկորսնցնելու համար դարնան ցանքը։ Վարիչ - Պաշտօնեայի հարցը դարձեալ օրակարգի նիւթ կազմեց։ Ինչպէս ըսուեցաւ, Վեր. Շիրաճեան պատուակալօրէն և առժամաբար ստանձնած էր գործերուն ղեկավարութիւնը և մինչև հոս՝ արամադրած իր կարելի ջանքերը։

Դժբախտութիւն է կրկնել, թէ՛ յարմարագոյն անձը նորէն չգտնուեցաւ, վստահելի և ամէն ձեռնհասութիւն ունեցող անձերու մօտ կատարուած առաջարկները դարձեալ անհետեանք մնացին՝ գլխաւորաբար տեղի հեռաւորութեան պատճառաւ և որով Խնամատարութիւնը ստիպուեցաւ, մինչև նոր պաշտօնեայի մը նշանակումը, Վեր. Ա. Շիրաճեանի ազգասիրութեանը կոչ ընել՝ ըստ առաջնոյն վարելու համար գործերը։

Պէտք է ըսել, որ Վեր. Շիրաճեան, իր՝ ամէն զաւթականներու չըջանները երթեկէին, դանդաղ ունէր և չէր ուզեր այնքան բազմակողմանի և կնճռոտ դործերու պատասխանատուութիւնը ստանձնել:

Տեաներով կնամատարութեան նեղ կացութիւնը սուկայն, պաշտօնեայ մը չկարենալ գտնելուն առթիւ, Վեր. Շիրաճեան համակերպեցաւ և գարձեալ ստանձնեց դործը՝ պատուակալօրէն:

Գաղթականներու թիւը մինչ այդ, 600 ընտանիքի հասած էր. կնամատարութիւնը, իր նիւթական կարելիութիւնները նկատի ունենալով, յարմար տեսաւ նախ՝ ասոնց ամենաչափաւորներէն 150 ընտանիք փոխադրել նոր չինուէլիք գիւղերը՝ մնացածներուն ի վերջոյ անդրադառնալու առաջադրութեամբ, բնականաբար՝ երբ իր նիւթական միջոցները թոյլատու ըլլային:

Այս հիման վրայ ուրեմն, աշխատութիւնները սկսան մեծ թափով. ձեռնարկուեցան բնակարաններու չինութեան, աղիւններու պատրաստութեան, չինուածանիւթերու, կզնեքու, խաչներու և երկրագործական կազմածներու գնման և վերջապէս՝ սերմնացուի, գիւղացիներուն անհրաժեշտ սննդիչ դէնին և այլ դանադան պիտոյից հայթայթման: Այս ձեռնարկներուն մէջ իրենց աշխատանքի բաժինը բերին նաեւ այդ չըջաններուն ծանօթ վստահելի անհատներ, ինչպէս նաեւ ուղղակի եկուորներէն փորձառու և հողագէտ անձեր, հովանաւորութեամբ Վեր. Շիրաճեանի:

Աշխատութիւնները երկար չտեւեցին և հակառակ տեղի հեռաւորութեան (Հայէպէն չուրջ 600 քիլմ. հեռու) և վարչական ու մատակարարական անպատուժ գոտարութեանց, Թէլ - Պրաքի հողին վրայ, իրարմէ մէկ քիլմ. հեռաւորութեամբ կառուցուեցան երկու տիպար գիւղեր՝ օտարներուն իսկ հիացում առթող, Սահակաշէն և Մեսրոպաշէն անուններով:

Հարկ կը դրանք տալու հետեւեալ մանրամասնութիւնները յիշեալ գիւղերու մասին:

Սահակաշէնը ունեցաւ 75 ընտանիքի համար (չուրջ 350 անձ) 75 միայրակ բնակարաններ, վերնայարկ մասնաւոր սենեակ մը՝ անցորդ հիւրերու յատուկ, 5 չափաւորաններ և արջառներու և խաչներու համար 10 մասնաբաժիննոց գոմեր, նաեւ՝ բաւականչափ ջրհորներ՝ օժտուած յատակ և անոյշ ջուրերով: Բնակիչները ստացան 59 կգ, 79 ալձ, սերմնացու, երկրագործական գոյքեր և սննդեղների փոխարէն օրավարձեր՝ համապատասխան իրենց տարած աշխատանքներուն՝ տուներու կառուցման գործին մէջ:

Մշակուեցաւ գիւղին յատկացուած 16000 արտավայր հողէն 2800ը, ուր ցանուեցաւ ցորեն և գարի:

Մեսրոպաշէնը, ուր հաստատուեցան 65 ընտանիքներ թուով 230 անձ, ունեցաւ 62 բնակարաններ, 5 չափաւորան, 2 վերնայարկ սենեակներ, ինչպէս նաեւ բաւականչափ ջրհորներ և գոմեր:

Բնակիչները ստացան 54 կգ, 58 ալձ, սերմնացու, պըտադատու ծառատունկեր, նոյնպէս երկրագործական կազմածներ: Յատկացուած 16 500 արտավայրէն ցանուեցաւ 1376ը և նոյնքան ալ հերկուեցաւ:

Երկու գիւղերը ունեցան միացեալ գարոց մը կնամատարութեան հաշույն, ինչպէս նաեւ իրենց նորընծայ քահանան, որուն ձեռնադրման ծախքերուն ալ օժանդակեց կնամատարութիւնը:

Բաց աստի, երկու գիւղերն ալ ունեցան ձիակառքեր, իրենց հացահատիկներուն ջրաղացք փոխադրման համար, որ դժբախտաբար գիւղերէն չատ հեռու կը գտնուէր:

Այս կարեւոր ձեռնարկները երբ յայտնեցինք թէ չուտով գլուխ հանուեցան, անշուշտ սխալ պիտի ըլլար հետեցնել թէ՛ ամէն նախանիւթ, ամէն անհրաժեշտ պիտոյքներ ան-

միջականօրէն և գիւրութեամբ տեղւոյն վրայ կարելի եղած էր ապահովել, ինամատարութեան՝ տեղւոյն վրայ գործող անձերը, ընկերակցութեամբ Գիւղական Յանձնախումբի անդամներուն և յաճախ առանձինն, 930ի ամբան, կեդրոնէն 5-600 քլմթր, հեռու, անապատներու այդ հեղձուցիչ ու մահաբոյր տաքին, եղներու, խաչներու, սերմնցուի և այլ հարկաւոր նիւթերու գնման համար, մինչև հեռաւոր սահմանները անցան, տաժանելի ու մարդկօրէն անտանելի երթեւեկներ կատարեցին չրջակայ գիւղերը և Աշիրէթներու վրանները և այդ գերագոյն գոհողութեանց չընորհիւ կրցան կառուցանել գիւղերը և գաղթականները օժտել անհրաժեշտ կարիքներով:

Նիւթական միջոցներու պարզ գոյութիւնը, պէտք է ընդունիլ որ երաշխիք չէ՝ ունէ ձեռնարկի յաջողութեան, երբ՝ անոր չմիանար գործողին գոհողութիւնը և բոլորանըւէր աշխատանքը: Այսքան հսկայ և բարդ գործերու մէջ նոյնպէս սխալ է մտածել թէ թերութիւններ չեն կրնար պատահիլ: Անխուսափելի են անոնք և սակայն խորքին մէջ բացարձակօրէն մեղմացուցիչ՝ նկատի ունենալով տեղի, միջավայրի և վարչական պայմաններու դժուարութիւնները:

ՁՈՒՐԻ ՀԱՐՑ

ԵՐԱՇՏՈՒԹԻՒՆ

Գիւղերու չինութիւնը աւարտած և գաղթականներու բոլոր կարիքները ամբողջացուած ըլլալուն, ինամատարութիւնը այլևս կը սպասէր հունձքին, որուն չնորհիւ գաղ-

թականները միանգամ ընդ միշտ պիտի դառնային ինքնապահ:

Ինամատարութեան գործի ձեռնարկած օրերուն, պէտք է ըսել որ այդ չրջանները առատ բուսականութիւն ունէին, ամէն կողմ կանաչութիւն, ծիլ ու ծաղիկ կար. ինչպէս բոլոր այդ վայրերու տանեակ հազարաւոր աշիրէթները, ինամատարութիւնն ալ վստահութիւն ունէր, թէ՛ անձրեւներու տեղումով ցանքերը առատ բերք պիտի տային. չէր կրնար մտածել թէ, ըստ առնուած այս հաւաստիքներուն՝ թէ մօտաւոր անցիակի մէջ բնաւ երաշտ մը չէ պատահած այդ չրջաններուն մէջ, չարաբախտօրէն կրնար պատահիլ անիկայ և քանդել իր յոյսերը: Այսու հանդերձ, երբ հետեւելով գրացի արար աշիրէթներուն և ապաւինած՝ նախախնամութեան սարգէլիք անձրեւին, գիւղերու ցանքերը կատարուեցան, նկատի առնուեցաւ սեփական ջուրի մը ապահովման հարցը, որ Գիւղական Պատուիրակութեան կողմէ նախօրօք չհշտուած էր՝ ասպագայ ամէն պատահականութենէ զերծ մնալու մտօք:

Ինամատարութիւնը այս առթիւ առնուելիք միջոցներուն հազիւ անդրադարձած, դժբախտաբար առաջին տարին իսկ, չափով մը մարախին և չափով մըն ալ տիրող երաշտութեան պատճառաւ գիւղերու ցանքերը գրեթէ արդիւնք չտուին:

Չյուսահատեցաւ ինամատարութիւնը և նոր ուտելիք ու սերմնցու արամադրելէ վերջ գաղթականներուն, իր առաջին գործը ըրաւ գիւղերու արտերուն անհրաժեշտ ջուրին մասին մտածել, այն մտաւախութեամբ՝ որ կրնար նոր երաշտութիւն մը ևս պատահիլ և ծանրացնել գաղթականներու կացութիւնը, մանաւանդ որ իր նիւթական միջոցները սպառելու վրայ էին:

ձալլնալ գետին ներկայութիւնը ըսուեցաւ նախապէս, որ ջուրի հայթայթման տեսակէտով գլխաւոր յենակէտ

նկատուած էր՝ ի հարկին օգտուելու համար:

Այս ուղղութեամբ ուրեմն, խնամատարութիւնը աշխատանքի լծուեցաւ, տեսակցելով և խորհրդակցելով Հոգատար Իշխանութեան պատկան պաշտօնատան և քաղաքիս կրկրաչափ և մասնագէտներուն հետ, տեղւոյն վրայ գրկեց քննիչ յանձնախումբեր և ջուրի օգտագործումէն հասկցող անհատներ:

Վերջ ի վերջոյ ձաղնաղ գետին առջև քարուկիր թումբի մը չինութիւնը միակ դարմանը նկատուեցաւ գիւղերու հողերը ոռոգել կարենալու համար: Բայց տես որ այս ձեռնարկն ալ չուրջ 1500 - 2000 օսմ. հնչ. ոսկի ծախքի մը կարօտ էր, որուն $\frac{1}{3}$ ն իսկ չունէր խնամատարութիւնը:

Այս անկարելիութեան առջև, յարմար տեսնուեցաւ, առժամաբար գիւղերու մէջ մէկական մեծ ջրանիւններ (խաւաֆ) գետեղել, որ իր կարգին մեծ օգուտ մը պիտի ունենար ցանքերուն և մասնաւորաբար պիտի ապահովէր գիւղացիներու անհրաժեշտ բանջարեղէնը: Ջրանիւնները գնուած, գիւղերը փոխադրուած և տեղւոյն վրայ ամէն ինչ պատրաստուած ըլլալով, միայն առնոց գետեղումը մնացած էր, մէկէն (*) մասնաւոր շրջանակներէ հաւաստիք տրուեցաւ թէ քիչ ծախքով մը կարելի էր, եթէ ո՛չ քարուկիր, նախնական ձեւով թումբ մը կանգնեցնել, ինչպէս ըրած էին դրացի աշիրէթները, և այդ կերպով օգտագործել ձաղնաղի ջուրը:

Չուղուեցաւ առիթը կորսնցնել, և ուրեմն խնամատարութիւնը հետամուտ եղաւ այդ կերպ թումբի մը չինութեան:

Խնամատարութեան Օժանդակ Յանձնախումբը, որ իր կարգին ամէն առիթով այս ջուրի հարցին կ'անդրադառնար

(*) Այս միջոցին խնամատարութեան Ատենապետը Եւրոպա մեկնած էր:

և մեզ հետ լրջօրէն կը հետամտէր միջոց մը գտնելու, զօրաւոր հաւաստիքով մը մեզի յանձնարարեց Միս Եփէի հաստատած գիւղերուն մէջ երկար տարիներէ ի վեր պաշտօնավարող Տիար Մ. Մելքոնեանը՝ որպէս մասնագէտ թումբի չինութեան:

Տիար Մելքոնեան, որ Օժանդակ Յանձնախումբի այս առաջարկէն ամիս մը առաջ, Պ. Մ. Պատմաձեանի հետ խնամատարութեան հաշւոյն գիւղերը մեկնած, ձաղնաղ գետը տեսած և մօտէն ուսումնասիրած էր, վստահացուց թէ ինքը պիտի կարենար այդ նախնական ձեւով թումբը չինել, որ պիտի գլխանար նոյն իսկ 7 - 8 տարի:

Վստահելով ուրեմն Օժանդակ Յանձնախումբի ջերմ յանձնարարութեան և Պ. Մելքոնեանի ալ յայտնաբերած ուժեղ հաւաստիքին, թումբի չինութեան գործը Օժանդակի հետ համախորհուրդ յանձնուեցաւ յիշեալին, որ միաժամանակ խնամատարութեան կողմէ կրկնօրէն արամապըրուած սերմնոցն և ուտելիքը պիտի բաշխէր գաղթականներուն և պիտի հսկէր ցանքերու անթերի կատարման:

Արդիւնքը գժբախտաբար ձախող և ցաւալի դուրս եկաւ, չուրջ 347 Օսմ. ոսկիի վնաս մը պատճառելով խնամատարութեան սնտուկին (*):

ՆՈՐ ԵՐԱՇՏԸ ԵՒ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Թումբի ձախողումէն և ջրանիւններու ալ կիսկատար ձգուելէն վերջ, նկատի ունենալով խնամատարութեան

(*) Այս գումարին մէջ կը գտնուի նաեւ Պ. Մելքոնեանի վճարուած ամսաթոշակները:

նիւթական միջոցներուն գրեթէ սպառած ըլլալը; և այն մտաւախութեամբ, որ ի դէպ նոր երաշտի մը, այնքան հեռաւոր չըջաններու մէջ գտնուող գաղթականութեան համար խիստ մտահոգիչ և անել կացութիւն մը պիտի ըստեղծուէր, մեր գիմումները կրկնեցինք Հ. Բ. Ը. Միութեան և Մր. Պիւրնիյէի մօտ, խնդրելով այժմէն հնարաւոր միջոցներուն ձեռք առնուիլը՝ գիւղերը և գաղթականները զերծ պահելու համար ապագայ պատահականութիւններէ:

Արդարեւ, և դժբախտաբար շատ չանցած իրականացաւ մեր մտաւախութիւնը: Երկրորդ տարին երաշտը տիրեց այնքան սաստիկօրէն, որուն նախընթացը՝ այդ չըջաններուն մէջ 40 - 50 տարիներէ է վեր չէր պատահած: Ամբողջ Միջագետքը ցնցուեցաւ: Տասնեակ հազարաւոր արար աշխրէթներ լքեցին իրենց վայրերը և երաշտին դո՛ւ տալէ վերջ ստուարաթիւ հօտեր, գաղթեցին աստ ու անդ՝ մինչև Ամրգի դաշտը:

Մեր գաղթականներն ալ անշուշտ զերծ չմնացին այս անողորմ և համայնակուլ աղէտէն և ի գին իրենց ապրուստին հայթայթման՝ քաջ գիտնալով որ խնամատարութիւնը այլեւս միջոցներ չունէր զիրենք կշտացնելու և կրկնօրէն սերմնցու տրամադրելու, թողուցին գիւղերը և ցրուեցան Գամիշլի և անոր մերձակայ գիւղերը:

Խնամատարութիւնը այս մտալիկիչ իրողութեան առջև ի վիճակի չէր դարձան մը մտածելու. ինչպէս ըսուեցաւ իր նիւթական միջոցները սպառած էին, միայն ընելիք մը որ կար, այն էր գիւղերը փլուզումէ ձերբազատելու միջոցներ ձեռք առնել՝ մինչև նոր ու կարելի կարգադրութեան մը ստեղծումը:

Այս նպատակաւ, իր մօտ ունեցած ձղձիմ գումարով գիւղերու մէջ երկքտրաշարժ ջրհան (մօրկօր) մը և ալիւրի ջաղացք մը զետեղեց և աշխատեցաւ գաղթողներէն գոնէ

20 - 30 ընտանիք գիւղերը վերադարձնել. դժբախտաբար կարելի չեղաւ այս և որով ստիպուեցաւ օրէնքով, միայն 10 անհատ գեղացիներ վարձել և անոնց պահպանութեանը յանձնել գիւղերը: Աւելցնենք որ ջրհանին զետեղման զուգընթաց, եղանակին համապատասխան կորկկի ցանք ալ կատարուեցաւ, որուն պիտի բաւարարէր ջրհանով ստացուած ջուրը:

Մինչ այս, ազգու գիմումներ կատարուեցան դարձեալ Մր. Պիւրնիյէի, ինչպէս նաեւ Հ. Բ. Ը. Միութեան կեդրոնին միջոցաւ՝ Ժընեի Նանսէնեան Գաղթիցի, Օֆիսին, վերջնոյն յանձնելու համար գիւղերու պահպանման և վերականգնումի գործը:

Եւ որովհետեւ առաջին դարձանը, ջուրի խնդրոյն լուծումն էր, որմէ վերջ գիւղացիները, նոյնիսկ իրենց ծախքերովը, պատրաստ էին գիւղերը վերադառնալու, խընամատարութեան վերոյիշեալներու հետ ունեցած բանակցութեանց առանցքը կազմեց քարուկիր թումրի չինութեան հարցը:

Գոհունակութեամբ կ'արձանագրենք որ թէ՛ Հ. Բ. Ը. Միութեան կեդրոնը և թէ՛ Մր. Պիւրնիյէ, ընթացք տալով խնամատարութեան գիմումներուն, Ժընեի Նանսէնեան Գաղթի, Օֆիսի չըջանակին մէջ լուրջ՝ հետաքրքրութիւն արթնցուցին մեր գիւղերուն նկատմամբ, որուն հետեանք՝ յիշեալ Օֆիսէն հրահանգ տրուեցաւ Մր. Պիւրնիյէի, առաջին առթիւ ուսումնասիրելու, գիւղերուն անհրաժեշտ եւ զոյգ քարուկիր թումրի չինութեան հարցը և ըստ այնմ յղելու տեղեկագիր մը:

Մր. Պիւրնիյէ չուչացաւ մեկնելու գիւղերը, խորհրդակցելու խնամատարութեան հետ և յղելու իր տեղեկագիրը՝ կրկնօրէն չեղեալով թումրի մը չինութեան պէտքը՝ գիւղերու վերականգման տեսակէտով:

Հոս մասնաւոր երախտագիտութեամբ վեր կը հանենք

նաև Տօքթ. Ա. Այթուհեանի հարադասին՝ Տօքթ. Էրնէսթ Այթուհեանի թափած աշխատանքի գերգնահատելի ճիշդերը՝ ամէն դնով և օր առաջ գիւղերը կործանումէ փրկելու և վերապահպանելու ասթիւ:

Յարգելի բժիշկը անձնութեամբ մեկնեցաւ Դամասկոս, Դամիշլիի շրջանները և մեր գիւղերը. տեսակցեցաւ Դամասկոսի Բ. Գոմիսի փոխանորդին և տեղւոյս Պատուիրակին, ինչպէս նաև Տէր-Զօրի և Դամիշլիի շրջաններու Հոգատար Իշխանութեանց ներկայացուցիչներուն հետ և բաց աստի՝ միջնորդ հանդիսանալով ինսամատարութեան, ուղղակի, հեռագրաւ և նամակներով յարաբերութեան մտաւ Նանսէնեան Օֆիսի Նախագահ Մէյճըր Ճօնսընի հետ, որ իր վաղեմի ծանօթը և բարեկամն էր:

Ծնորհիւ յարգելի բժիշկին այս ազնիւ զոհողութեանց, Նանսէնեան Օֆիսը առաւել ևս կարեւորութեամբ նկատի առաւ մեր գիւղերու հարցը և այդ ուղղութեամբ ալ հրահանգեց իր Սուրիոյ ներկայացուցիչը Մր. Պիւրնիյէն՝ անմիջապէս Օֆիսին ներկայացնելու համար թումրի չինութեան անհրաժեշտ եղող ծախքերուն նախահաշիւը:

Մր. Պիւրնիյէն դարձեալ խորհրդակցեցաւ ինսամատարութեան հետ և ուղղակի գիւղերը այցելելէ, Պատկան Իշխանութեանց հետ տեսնուելէ վերջ, յղեց իր նախահաշիւը, 1500 - 2000 Օսմ, ոսկի արժեցնելով քարուկիւր թումրի մը չինութիւնը:

Ասկէ զատ, Տօքթ. Է. Այթուհեան, որ Եւրոպա մեկնեցաւ, յատկապէս չեղելով իր ճամբորդութեան ուղեգծէն ժընև գացած և անձամբ տեսակցած ըլլալով Մէյճըր Ճօնսընի հետ, նոր հեռագրական հրահանգ մը արուեցաւ Մր. Պիւրնիյէնի, որպէսզի թումրի չինութեան վերաբերեալ կարգ մը լրացուցիչ քննութիւնները փութացնէ և միաժամանակ ապահովէ գիւղերուն պահպանումը:

Ինսամատարութիւնը ուրեմն, այժմ սպասողական դիրքի մը մէջ է որ կը գտնուի և անշուշտ ի վիճակի չէ ըսելու իր վերջին խօսքը՝ գիւղերու ապագային մասին:

Գիւղերը միայն քարուկիւր թումրի մը կառուցումով կարելի պիտի ըլլայ վերակենդանացնել, և այս կէտն ալ՝ Ազգ. Դշնկց. Նանսէնեան Օֆիսին նկատառութեանը յանձնուած ըլլալով, անոր ցոյց տալիք չահագրդուածութենէն և վերաբերումէն կախուած է գործին ինչ կերպ վերջաւորումը:

Աւելցնենք որ ինսամատարութիւնը 4 ամիս առաջ կատարած է իր հաշուեյարդարը և այդ թուականէն ի վեր գիւղերու պահպաններուն օրավարձերը, մեքենագէտի ամսականները և այլ ծախքերը, որ ամէն ամիս շուրջ 20 Օսմ, ոսկի կը հասնի, կը հոգացուն անհատական միջոցներով:

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Յաւով կ'արձանագրենք, որ իր գործունէութեան չրջանին ինամատարութիւնը ենթակայ գտնուեցաւ ամէն տեսակի քննադատութեան և խժըժանքի:

Զանազան ձևով տարածայնութիւններ եղան, որպէս թէ՛ անիկա մսխումներու, անհարկի ծախքերու ընթացք սոււած էր և յումպէտս վատնած 8000 ոսկին: Նաե՛կ իր ներկայացուցիչը Վեր. Ա. Շիրաճեան գործը տարած էր ըստ հաճոյս և պատասխանատու պայմաններու տակ:

Մեր առաջին խօսքին մէջ արդէն ըսինք, որ այս զրքոյկը բանավէճի դուռ բանալու մօտք հրատարակուած չէ՛. նորեն կը կրկնենք և կ'աւելցնենք, որ հնարաւոր բոլոր միջոցներով ինամատարութիւնը չխնայեց իր ջանքերը՝ բարեխաւերու համար գաղթականներու թշուառ գոյավիճակը. և եթէ իր այս գործունէութեան այնքան բարդ հանգոյցներուն մէջէն չկարողացաւ սպասուած արդիւնքը ապահովել, պատճառը միայն և միայն բնութեան աղէտին, երկու տարի շարունակ կրկնուող երաշտութեան մէջ պէտք է փնտռել:

Ինամատարութիւնը գործեց անձնուիրաբար, խղճմտօրէն և բոլորանուէր ձիգերով և երբէք խղճահար

չէ իր կարելին զլացած ըլլալու տեսակէտով: Մսխումներու, անտեղի ծախքերու մասին եղած զրոյցները համատարածեան սահմաններէն անդին չեն կրնար անցնիլ՝ նկատելով գործին բազմակնճիւ բնոյթն ու ստեղծած դժուարութիւնները:

Իսկ, ինչ որ կը վերաբերի Վեր. Շիրաճեանի ունեցած գործունէութեան, ի վիճակի ենք յայտնելու, որ անիկա իրեն վստահուած գործը տարաւ խիստ տաժանքոտ պայմաններու տակ, անապատի արիւն արեւին ներքե՛ք բոլորովին զրկուած վարչական և մատակարարական զիւրուսթիւններէ և յաճախ ենթակայ դրացի աշխրէթներու ոչ բարեացակամ վերաբերումին՝ ինչ որ կը պարտադրէր շատ անգամ՝ պէտք եղածէն աւելի վճարելու՝ զիւղերուն և զիւղացիներուն անհրաժեշտ կարիքները հայթայթելու համար:

Նորահաստատ զիւղերու հաշուական գործառնութիւնները քննող հաշուեքննիչ Անդամ-Մարմիններու տեղեկադիրները, որոնք մանրամասնօրէն ինամատարութեան ուշադրութեան առարկայ եղան, կը պարունակէին միմիայն գիտողութիւններ՝ հաշուական անկանոնութիւններու և կարգ մը երկրորդական թերութիւններու մասին:

Այդ թերութիւնները՝ անխուսափելի պիտի ըլլային անշուշտ, վերեւ յիշուած պայմաններու տակ գործող ուէն անձի համար. գլխաւոր հարցը և միմիայն նկատելի՝ զեղծումի մը կամ գիտումնաւոր մսխումի մը պարագան էր, որ երբէք տեսնուած չէր:

Գալով 8000 ոսկին յումպէտս վատնումի խնդրոյն, կը սխալին քննադատները և իրենց հետ կը մոլորեցնեն հանրային կարծիքը:

Ինամատարութիւնը այդ գումարէն 617 ոսկին միայն տեղւոյս գաղթականներու պէտքերուն յատկացուց՝ Օժան

դակ Յաննախումբին միջոցաւ. իսկ մնացեալով հիմնեց
երկու գիւղեր՝ աշնքան ներկայանալի բնակարաններով.
և յետոյ՝ 2 1/2 տարի ամբողջ գիւղերու մէջ, մօտ 700 անձ
կշտացուց, պատապարեց, գիւղացիները լծկան կոներու,
խաչներու, երկրագործական բոլոր կազմածներու տէր դար-
ցուց. մեղաւոր չէր կնամատարութիւնը, որ կրկին առ-
րիններու աննախընթաց երաշտին պատճառաւ ո'չ միայն
ցանուած սերմերը փճացան, այլև խոտ մ'իսկ չբուսաւ և
գիւղացիներն ալ լքեցին գիւղերը՝ ինչպէս ըրած էին այդ
չըջաններու հազարաւոր աշիրէթները:

Աւելցնենք, որ տակաւին այդ գիւղացիները, չնոր-
հիւ իրենց ունեցած կոներուն, կաթնառ կենդանիներ-
րուն և երկրագործական պիտոյքներուն և մանաւանդ
իրենց հետ առած քանի մը ամսուան պաշարին, իրենց
այսօրուայ չըջաններուն մէջ ապրելու գիւրութիւններ
կը վայելէին: Անոնք պատրաստ են իրենց ծախքերով
գիւղերը վերադառնալու՝ անմիջապէս որ ազահովուի ար-
տերուն հարկաւոր ջուրը:

Ողջմտօրէն մտածենք ուրիմն, արդա՞ր են կոյած
դիտողութիւնները, ընթերցողը թող կզրակացնէ:

Ի գիտութիւն, ներկայիս կը կցենք մեր ունեցած
ընդհանուր հասոյթներուն և ծախքերուն մանրամասնու-
թիւնները պարունակող հաշուեցուցակ մը՝ որոշ բաժա-
նումներով:

*
* *
*

Փակելէ առաջ, քաղցր պարտականութիւն կը նկա-
տենք, մեր մասնաւոր չնորհակալութիւնները յայտնելու
ամէ՛ն անոնց, որոնք նիւթապէս և բարոյապէս իրենց

ազնիւ աջակցութիւնը բերին յօգուտ այս կզրայրական
օգնութեան գործին և դարձեալ անոնց՝ որ մեր աշխա-
տանքներուն մէջ թե թիկունք կան մեզի և անձնապէս
ալ վերցուցին իրենց բաժին ինկած պարտականութիւնը:

Ի ԴԻՄՍՅ ԳՍՂԹ, ԽՆՍՄՍԱՐՈՒԹԵԱՆ

ԿԵԴՐ. ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԻ

Գանձապահ	Ասեճաղպիւր	Ասեճապէս
Ա. ՄԱԶԼՈՒՄԵԱՆ	Տ. ԲԹ. Յ. Տ. ՂԱԶԱՐԵԱՆ	Տ. ԲԹ. Ա. ԱԼՈՒՆԵԱՆ

4 6 9 2

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄՈՒՏՔ

Օսմ. Ոսկին 0/0 էն

Հ. Բ. Ը. Միութեան Բարեգլի Կեդրոնական Հնգնկէ. Յանձանխումբ	380817	—
(5600 ը Հալէպի Մ. Ժողովի Միջոցաւ)		
Միս էտիթ Բօպէրթէն	83775	—
Վեր. Պըքըսթընէ	2810	—
Պէյրութի Չափ. Որբ. Միութեան	5862	—
Պէյրութէն Գեր. Տ. Եղիշէ Սրբազանի միջոցաւ	10461	— 483725 —
Լազոկիյէն տեղւոյն Առաջնորդարանին միջոցաւ	181	—
Վսեմ. Յ. և Պ. Կիւլպէնկեան Եղբք.	11250	—
Վսեմ. Պ. Կիւլպէնկեանէ	11250	—
Եղբքտաճայ Տիար Գ. Չէքիչեանէ	195	—
Օր. Վերծին Խերեանէ Յուսաբերի միջոցաւ	1187	— 24063 —
Յուսաբեր Թերթի հանգանակութեան	24230	—
Դամասկոսէն Գեր. Տ. Խազ Սրբազանի միջոցաւ	6300	—
Տրիպոլսոյ Թազ. Խորհուրդէն	211	—
Ճէպէլ Տրիւզէն 609	} Եվրոս Թերթի միջոցաւ	836 50
Դամասկոսէն 136 50		
Բաքքայէն 91		
Վսեմ. Գ. Կիւլպէնկեանէ Հ.Բ.Ը.Մ.ի միջոցաւ	45359	— 76936,50
Երուսաղէմի Ազգ. Պատրիարքարանէն	20488	—
Տիար Տքթ. Նաճարեանէ (Հալէպ)	57	—
«Յրէնստ աֆ Արմէնիա»է՝ Տօթք. Էրնէսթ Արթունեանի միջոցաւ	19879	—
Պէյրութէն Ում	36	—
Տէր-Զօրի Գրութեան Խաչի Մ. ճիւղէն	572 50	— 41032,50
Փոխադրելի		625757 —

Փոխադրեալ	Փամ. Ոսկին 0/0 էն	
	625757 —	
Ալէքսանտրէթի Աղղ. վարժարանի զանձանակէն	125 —	
Պէյրուսէն՝ Սիւպրիմանս Միլիթէրի Հայ պաշտօնէութիւնէն	515 50	
Տիար Տոքթ. Գանթարճեանէ (Հալէպ)	54 —	
Ռումանիոյ Աղղ. Առաջնորդարանէն և Կեդր. Յանձնախումբէն՝ Հալէպի Աղղ. Առաջնորդարանին միւ- ջոցաւ	38895 —	
Ամերիկայի Մեղրէի Միութիւնէն	11570 —	51159,50
Երուսաղէմի ազգայիններէն	5962 —	
Եօզուէն-Օլուզ և Խալը Պէկի ազ- գայիններէն	1300 —	
Դամասկոսի Որբ. Միութեան կողմէ Սայտայէն՝ Վեհ. Տ. Տ. Սահակ Կա- թողիկոսի միջոցաւ	56 —	
Դաւթի Ազգայիններէն՝ Վեհ. Տ. Տ. Սահակ Կաթողիկոսի միջոցաւ	581 75	
Լորա Մէյըր Ֆօնտէն՝ Գաբրիէլէն Կրէյ- սի միջոցաւ	5585 —	13484,75
Արժանթինի-Թուքումանի ազգայիններէն.	16895 —	
Սէնթ - Էթիէնի Գործաւորական Միու- թիւնէն	1147 —	
Ալէքսանտրէթէն՝ Տիար Գ. Մինակէ	1180 —	
Ամերիկայէն՝ Տիար Ա. Մարկեանէ	109 —	
Տիար Գ. Գափուճեանէ՝ Հալէպի Աղղ. Առաջնորդարանի միջոցաւ	555 13	19886,13
	200 —	200 —
Փոխադրելի		710487,38

Փոխադրեալ	Փամ. Ոսկին 0/0 էն	
	710487,38	
Հալէպի Ֆրանս. Հիւպոտոսարանէն	227 —	
Պաղատաի Չափ. Որբ. Միութիւնէն	1840 —	
Հէնէտիայի Հայ գաղթականներէն	1101 —	3168 —
Երուսաղէմէն՝ Տիար Յ. Գրիգորեանի միջոցաւ	1190 —	
Գորտովայի Հայ գաղութէն	8709 —	
Երուսաղէմի Անկլիկան Եպիսկոպո- սարանէն	641 —	
Հ. Մ. Ը. Միութեան Մոնթէվիդէոյի Մանածիւղէն	9484 —	
Լօս-Անճելիօսէն՝ Տիար Գիսակ Վրոյրէ	2754 —	22778 —
Տիար Տոքթ. Ա. Ալթունեանէ (Հալէպ)	2500 —	
Էնզէլիի Աղղ. հանգանակութիւնէն Մե- լիթիանքեան Արքեպիսկոպոսի միջոցաւ.	1570 —	
Սան Բաւլոյի Տարագրելոց Յանձնաւմբ.	3232 —	
Ոմե Լոնտօնէն	4498 —	
Լօնտօնի Արքեպիսկոպոսի կողմէն՝ Հ.Բ.Ը.Մ.Բարիլի կեդրոնին միջոցաւ.	56200 —	68000 —
Ամերիկայի Երիտասարդաց Միութե- անէն՝ Տոքթ. Թ. Պամաճեանի միջոցաւ.	1150 —	
Պանքայէն ստացուած տոկոս	9247 03	
Զանազան հասոյթ	1000 17	11397,20
		815830,58
ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՀԱՍՈՅԹՆԵՐ		
Գիւղացիներու ծախուած կենդանիներ րու փոխարժէքը	6881 86	
Գիւղացիներու վճարած բնակարանի կանխավճարներ	12240 13	
Դօօրէրաթիւն ծախուած իրեղէնք	26012 38	
Զանազանք	786 59	45920,96
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳՈՒՄԱՐ		861751,54

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԾԱԽՔԵՐ

ԹԵԼ - ՊՐԱՔԻ ՍԱՀԱԿԱՇԵՆ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊԱՇԵՆ ԳԻՒՂԵՐՈՒ

ԾԱԽՔԵՐՈՒ ՏԵՍԱԿԸ	Գլխավոր Յանձնարարի միջոցաւ	Հաշվարկի 0- միջոցաւ	Խնամարարի Կեդր. Յնձն. միջոցաւ	Համագումար. 0. 0. 0/0էն
Գլխավոր Յանձնարարի, Պատուիրակութեանց և հիւրերու բնակարանի և անդերգէնի ծախք	5286,54		462 —	5748,54
Յանձնարարի և Պատուիրակութեանց և Երթևեկի և հողային քննական պառոյաներու համար ճանա- պարհածախս և սպառած պէնդին	28512,12	2061 —	9558,86	40131,98
Պաշտօնէի և մասնաւոր քննիչներու թոշակ	5300 —		12633,40	17933,40
Վարչական մանր ծախքեր	475,21			475,21
Գրեհական, փոստ, հեռագիր	778,31			778,31
	40352,18	2061 —	22654,26	65067,44
Առողջապահական	1152,25	6329,19	2450 —	9931,44
Կրթական (Թէլ - Պրաք, Գամիշլի, Հասիչէ)	2606,73	1320,75	4850 —	8777,48
Կահ կարասիք	355,63			355,63
Գաղթականներու և անոնց պատկան զոյքերու, ինչ- պէս նաեւ Հաշվարկի զրկուած իրեղէններու փո- խադրարարք	18814,24	14956,32	2215 —	35985,56
Գաղթականներու և շինութեանց աշխատող վարպետ- ներու աշխատարարք	154014,17	2000 —	7622,37	163636,54
	217295,20	26667,26	39791,63	283754,09
Գաղթականներու բացառիկ զրամական նպաստներ	2438,82		2927 —	5365,82
Հին հազուադէպներու փոխադրարարք և մաքս	509,48		3381,94	3891,42
Գլխավոր մնայուն զոյքեր (վրան, կառք, կշիռ, ջա- ղացք, ջրհան և զանազան գործիքներ)	6126,57	11102,25		17228,82
Գործածական զոյքեր (պարկ, թիթեղ, գոյլ, չուան և լին)	4004,28			4004,28
Երկրագործական գործիքներ (աբօր, խոր, բահ, բը- րիչ և այլ պրտոյքներ)	6659,53			6659,53
	237033,88	37769,51	46100,57	320903,96
Բնակարան, նորոգութիւն, ձիերու գարի և յարդ	3087,16	2295,32	1719,75	7102,23
Անասունք, եղ, ալձ, ձի, ջորի	95553,26			95553,26
Սերմնացու և գաղթականներուն ուտելիք	63890,52	5838,75	57762 —	127491,27
Բանջարեղէնի սերմեր, ծառատունկեր	1478,45			1478,45
Գաղթականներու բաժնուած անական պրտոյքներ	6041,81			6041,81
	407085,08	45903,58	105582,32	558570,98
Գօօլէրաթիֆներու համար գնուած իրիդներ և ու- տեսեղէնք	32885,55	7210,48		40096,03
Շինութեանց և կենդանիներու յարդ և փոխադրութիւն	33668,04		2529,45	36197,49
« համար առաջ, գերան և փոխադրութիւն	72986,27	17616,76	3600 —	94203,03
« « երկարեղէն, գամ, կղզիներ և յին	2767,94			2767,94
Թումբի շինութեան համար երկարեղէն, սրբի, գե- րան, պաշտօնէի և յին		20082,95	14682 —	34764,95
Ջրանիւնի [խարաֆ], գետեղում, ջրհորներու բա- ցում, քար և յին		2000 —	14969,88	16969,88
Երկրորդայնի ջրհան, ջաղացք, գետեղում, փոխադրութիւն			11696,36	11696,36
	549392,88	92813,77	153060,01	795266,66

ՀԱՂԵՊԻ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

ՕԺԱՆԳԱԿ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԻ ՄԻՋՈՑԱԿ ԿԱՏԱՐՈՒԱԾ ԾԱԽՔԵՐ

ԾԱԽՔԵՐՈՒ ՏԵՍԱԿԸ		0. 0. 0/0էն
Մանդակին և աղուր	26300,84	
Բժիշկ, գեղօրայք	4339,07	
Մասնակի օգնութիւն և նպաստներ	7608,51	
Արապէի գաղթականի վարձք և ներքին ծախքեր	12457,50	
Արապէի գաղթականի գաղթիցին	975 —	
Ջրաւոր ննջեցեալներու թաղում	184,75	
Գրքեր - Խանի Կէմէրէկցի 7 չքաւոր ընտանիքներուն նպաստ	3500 —	
Արտասահմանէն եկած հանդերձեղէններուն փոխա- դրարարք, մաքս և զանազան ծախքեր	2574,21	57939,88
		57939,88

ՎԱՐՁԱԿԱՆ ԾԱԽՔԵՐ

ԾԱԽՔԵՐՈՒ ՏԵՍԱԿԸ	Խնամարկն. Կեդր. Յնձն.	Օժանդակ Յանձնարարք	Համագումար.
Պաշտօնէից թոշակ	3300 —	2750 —	6050 —
Գրեհական, փոստ, հեռագիր	444,79	530,67	975,46
Չանաղանք	136,35	505,04	641,39
	3881,14	3785,71	7666,85

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

ՄՈՒՏՔ		
Հնդհանուր նպաստներ		815830,58
Գլխավոր հասոյթներ		45920,96
		861751,54
ԵԼՔ		
Գլխավոր շինութեանց և Թէլ-Պրաքի գղթիչներուն	795266,66	
Հաշվարկի գաղթականներուն	57939,88	
ՀԵՂՀԱՆՈՒՐ ՎԱՐՁԱԿԱՆ ԾԱԽՔԵՐ		
Կեդրոնական Խնամատարութիւն	3881,14	
Օժանդակ Յանձնարարութիւն	3785,71	860873,39
Մնաւոր պատրաստ (*)		878,15

(*) Խնամատարութեան հաշուեյարդարէն վերջ (1932 թուիս) ասիկա, ինչպէս նաեւ 100
ռոկիէ աւելի գումար մը ծախսուած է գլխավոր պահպանութեան համար՝ անձնական
միջոցներով:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԾԱԽՔԵՐ

ԹԵԼ - ՊՐԱՔԻ ՍԱՀԱԿԱՇԷՆ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊԱՇԷՆ ԳԻՒՂԵՐՈՒ

ԾԱԽՔԵՐՈՒ ՏԵՍԱԿԸ	Գիւղերու Յանձնարարի միջոցաւ	Հալէպի Օ- ժնդր. Յնձն. միջոցաւ	Խնամատրթ. Կեդր. Յնձն. միջոցաւ	Համագումար. Օ. Ո. 0/0էն
Գիւղական Յանձնարարութեան, Պատուիրակութեանց և հիւրերու բնակարանի և անդերգէնի ծախք	5286,54		462 —	5748,54
Յանձնարարութեան և Պատուիրակութեանց և Թիւեհիլի և հողային քննական պառոյտներու համար ճանաչ- պարհածախս և սպառած պէնդին	28512,12	2061 —	9558,86	40131,98
Պաշտօնէի և մասնաւոր քննիչներու թոշակ	5300 —		12633,40	17933,40
Վարչական մանր ծախքեր	475,21			475,21
Գրեհական, փոստ, հեռագիր	778,31			778,31
	40352,18	2061 —	22654,26	65067,44
Առողջապահական	1152,25	6329,19	2450 —	9931,44
Կրթական (ԹԵԼ - Պրաք, Գամիշլի, Հասիչէ)	2606,73	1320,75	4850 —	8777,48
Կահ կարասիք	355,63			355,63
Գաղթականներու և անոնց պատկան գոյքերու, ինչ- պէս նաև Հալէպէն դրուած իրեղէններու փո- խադրարարք	18814,24	14956,32	2215 —	35985,56
Գաղթականներու և շինութեանց աշխատող վարպետ- ներու աշխատավարձք	154014,17	2000 —	7622,37	163636,54
	217295,20	26667,26	39791,63	283754,09
Գաղթականներու բացառիկ դրամական նպաստներ	2438,82		2927 —	5365,82
Հին հազուադէպներու փոխադրարարք և մաքս	509,48		3381,94	3891,42
Գիւղական մնացորդ գոյքեր (վրան, կոտր, կշիւ, ջա- ղացք, ջրհան և զանազան գործիքներ)	6126,57	11102,25		17228,82
Գործածական գոյքեր (պարկ, թիթեղ, գոյլ, չուան ևլն)	4004,28			4004,28
Երկրագործական գործիքներ (աբօր, խոր, բահ, բը- րիչ և այլ պիտոյքներ)	6659,53			6659,53
	237033,88	37769,51	46100,57	320903,96
Բեռնակառք, նորոգութիւն, ձիերու գարի և յարդ	3087,16	2295,32	1719,75	7102,23
Անասունք, կզ, ալժ, ձի, ջորի	95553,26			95553,26
Սերմնացու և գաղթականներուն ուտելիք	63890,52	5838,75	57762 —	127491,27
Բանջարեղէնի սերմեր, ծառատունկեր	1478,45			1478,45
Գաղթականներու բաժնուած տնական պիտոյքներ	6041,81			6041,81
	407085,08	45903,58	105582,32	558570,98
Գօօթիւքարթիքներու համար գնուած իրիւղներ և ու- տեանեղէնք	32885,55	7210,48		40096,03
Շինութեանց և կենդանիներու յարդ և փոխադրութ.	33668,04		2529,45	36197,49
« համար առաղձ, գերան և փոխադրութիւն	72986,27	17616,76	3600 —	94203,03
« « երկաթեղէն, գամ, կզպանք ևլն	2767,94			2767,94
Թումբի շինութեան համար երկաթեղէն, պարկ, գե- րան, պաշտօնէի ևլն.		20082,95	14682 —	34764,95
Ջրանիւնի [խաւաք], գետեղում, ջրհորներու բա- ցում, քար ևլն.		2000 —	14969,88	16969,88
Ելեքտրաշարժ ջրհան, ջաղացք, գետեղում, փոխադրութ.			11696,36	11696,36
	549392,88	92813,77	153060,01	795266,66

ՀԱՄԱՐ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

ՕԺԱՆԳԱԿ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԻ ՄԻՋՈՅԱԿ ԿԱՏԱՐՈՒԱԾ ԾԱԽՔԵՐ

ԾԱԽՔԵՐՈՒ ՏԵՍԱԿԸ	Օ. Ո. 0/0էն
Մանկապիւն և աղուր	26300,84
Բժիշկ, գեղօրայք	4339,07
Մանակի օգնութիւն և նպաստներ	7608,51
Արապէի գաղթականի վարձք և ներքին ծախքեր	12457,50
Արապէի գաղթականի գարոյցին	975 —
Ջրաւոր ննջեցեալներու թաղում	184,75
Գրքք - Խանի Կէմէրէկցի 7 չքաւոր ընտանիքներուն նպաստ	3500 —
Արտասահմանէն եկած հանդերձեղէններուն փոխա- դրարարք, մաքս և զանազան ծախքեր	2574,21
	57939,88

ՎԱՐՋԱԿԱՆ ԾԱԽՔԵՐ

ԾԱԽՔԵՐՈՒ ՏԵՍԱԿԸ	Խնամարկն. Կեդր. Յնձն.	Օժանդակ Յանձնարար	Համագումար.
Պաշտօնէից թոշակ	3300 —	2750 —	6050 —
Գրեհական, փոստ, հեռագիր	444,79	530,67	975,46
Զանազանք	136,35	505,04	641,39
	3881,14	3785,71	7666,85

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

ՄՈՒՏՔ		
Հնդհանուր նպաստներ		815830,58
Գիւղական հասոյթներ		45920,96
		861751,54
ԵԼՔ		
Գիւղերու շինութեանց և ԹԵԼ-Պրաքի գղթիւններուն.	795266,66	
Հալէպի գաղթականներուն	57939,88	
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՎԱՐՋԱԿԱՆ ԾԱԽՔԵՐ		
Կեդրոնական Խնամատարութիւն	3881,14	
Օժանդակ Յանձնարար	3785,71	860873,39
Մնուելը պատրաստ (*)		878,15

(*) Խնամատարութեան հաշուեյարդարէն վերջ (1932 Յուլիս) ասիկա, ինչպէս նաև 100
ոսկիէ աւելի գումար մը ծախսուած է գիւղերու պահպանութեան համար՝ անձնական
միջոցներով:

